

Київ, 2020. 410 с.

7. Басай О. В. Загальні засади (принципи) цивільного законодавства України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 36 с.

8. Крутов В. В. Від патріотичного виховання, боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки: монографія. К. : Преса України, 2009. 592 с.

9. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень». Харків, 2004. 19 с.

УДК 342.95+342.722

DOI: 10.31733/17-03-2023-62-64

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

СПОСОБИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13) [1].

Права та охоронювані інтереси особи у сфері публічно-правових відносин залишатимуться декларативними, якщо в державі буде відсутній ефективний механізм їх захисту. Тож у разі порушення з боку суб'єктів владних повноважень прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, останні підлягають захисту, який в свою чергу повинен бути належним чином врегульований у нормах права. Таке нормативно-правове регулювання здійснюється з метою визначення не тільки механізму реалізації прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, а насамперед з метою визначення способів захисту цих прав, свобод та інтересів.

Забезпечення прав і свобод потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод. (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 року № 22-рп/2004). До таких механізмів належить структурована система судів і види судового провадження, встановлені державою. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право на захист свого права чи охоронюваного інтересу, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень вони порушені і має право звернутися до адміністративного суду і просити суд захистити її порушені права чи охоронювані інтереси шляхом:

– визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;

– визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

– визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

- визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [3].

Отже, ч. 1 ст. 5 КАС України містить універсальний перелік способів захисту прав осіб у сфері публічно-правових відносин.

Вказаний перелік способів захисту порушених прав осіб у сфері публічно-правових відносин не є вичерпним, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 5 КАС України захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [3].

Як впливає з положень ч. 2 ст. 5 КАС України, для того, щоб особа обрала інший спосіб захисту, який не передбачений у ч. 1 ст. 5 КАС України мають бути дотримані такі умови, а саме: обраний спосіб захисту не повинен суперечити закону (тобто іншим законодавчим актам певної сфери суспільних відносин), а також забезпечувати ефективний захист порушених прав свобод чи інтересів особи. При цьому питання ефективності обраного способу захисту буде оцінювати суд.

Перелік способів захисту прав осіб в механізмі реалізації права на судовий захист у сфері публічно-правових відносин свідчить, що їх значення та роль не є однаковими. Кожен із способів судового захисту прав осіб у сфері публічно-правових відносин має свою функціонально-правову спрямованість, яка залежить від об'єкту оскарження (рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень), під предмета та підстав позову, які обумовлені змістом та характером порушень, що здійснив суб'єкт владних повноважень. І тому особа, обираючи способи захисту і реалізуючи своє право на судовий захист має вибрати оптимальний, і такий спосіб захисту, застосування якого відносить порушене її суб'єктивне право.

Отже, як впливає із положень ст. 5 КАС України, особа може розпоряджатися своїм правом на захист і закон надає можливості їй обрати не тільки ті способи захисту, які визначені у процесуальному законі, але і інші способи захисту, які не суперечать закону. При цьому адміністративний суд забезпечує захист прав осіб у сфері публічно-правових відносин шляхом здійснення провадження в адміністративних справах, розглядаючи публічно-правовий спір, який виник між особою і суб'єктом владних повноважень. Таким чином адміністративний суд виступає гарантом захисту порушених прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Вирішуючи публічно-правовий спір адміністративний суд має завдання не тільки розглянути цей спір, але й захистити порушені права, свободи та інтереси особи відповідно до завдань судочинства та керуючись принципом верховенства права.

При цьому суд має встановити наявність у особи суб'єктивного права на звернення, адже право на звернення має лише та особа, права, свободи та інтереси, якої порушено суб'єктом владних повноважень у конкретних публічно-правових відносинах. Суд має з'ясувати наявність та відсутність такого права, наявність чи відсутність факту порушення суб'єктом владних повноважень прав, свобод та інтересів особи саме у конкретних публічно-правових відносинах і має повноваження відмовити у захисті, якщо буде встановлено безпідставність та (або) необґрунтованість заявлених вимог.

Якщо суд встановить наявність факту порушення прав, свобод чи інтересів особи з боку суб'єкта владних повноважень у конкретних публічно-правових відносинах, де виник спір, суд обирає відповідний спосіб захисту.

При такому виборі суд вивчає запропоновані особою способи захисту, оцінює їх на предмет відповідності змісту порушеного права характеру правопорушення, чи забезпечує обраний спосіб захисту поновленню порушеного права, і може, керуючись принципом верховенства права обрати більш ефективний спосіб судового захисту. Суд також може, керуючись принципом верховенства права, обрати і інші способи захисту порушеного права особи, і здійснити захист в інший спосіб, ніж просить позивач. При цьому важливими процесуальними діями суду, що здійснюються під час розгляду публічно-правового спору та ухвалення рішення є вирішення питання ефективності обраного способу захисту,

доцільності обрання іншого способу захисту, який не суперечить закону.

Отже, підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що способи судового захисту прав осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у сфері публічно-правових відносин є ефективним механізмом реалізації права особи на судовий захист. При цьому важливим завданням суду є не тільки захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, але і поновлення цих прав, усунення перешкод у їх реалізації.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010 URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>.

3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

УДК 340.1

DOI: 10.31733/17-03-2023-64-67

Юрій ІРХА

начальник науково-дослідного відділу
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

ЗАГРОЗИ ВЕРХОВЕНСТВУ ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У ХХІ ст. на міжнародному рівні всебічно заохочується та підтримується необхідність розбудови соціально-політичних та фінансово-економічних відносин у суспільстві на основі принципу верховенства права з метою прогресивного розвитку людства. Усвідомлюючи наслідки Другої світової війни та запобігаючи їх повторенню, світове співтовариство ще у 1948 році на Генеральній асамблеї ООН ухвалило Загальну декларація прав людини, у преамбулі якої наголошено, що права людини мають бути захищені верховенством права задля того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення [1].

У 2004 році Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у своїй доповіді наголосив, що верховенство права є концепцією, яка лежить в основі місії цієї організації, і означає принцип управління, згідно з яким усі особи, установи, організації (державні та приватні), у тому числі сама держава, функціонують на підставі законів, які були публічно прийняті, однаково виконуються та незалежно реалізуються судовими органами, і які відповідають міжнародним нормам і стандартам у сфері прав людини. Цей принцип також вимагає здійснення заходів для забезпечення дотримання принципів примату права, рівності перед законом, відповідальності перед законом, неупередженого застосування законів, поділу влади, участі у прийнятті рішень, правової визначеності, процесуальної і правової транспарентності та недопущення свавілля (пункт 6) [2].

Верховенство права, разом з демократією та правами людини, стали тріадою фундаментальних цінностей, на яких засновані та функціонують країни західної правової традиції.

У Декларації з верховенства права в Європейському Союзі, ухваленій у 2022 році членами Гельсінського форуму з верховенства права, наголошено, що верховенство права – це не просто прагнення, а сукупність правових принципів, необхідних для практичної реалізації прав європейських громадян. Верховенство права зберігає демократичну державу через юридичну визначеність, яка підвищує передбачуваність офіційних рішень і дозволяє людям планувати своє життя. Без верховенства права Європейський Союз неминуче не зможе належним чином функціонувати та забезпечувати суспільні блага, які він повинен